

Mgr. Václav Grubhoffer: *Nemoc, smrt a pohřby v životních strategiích Schwarzenbergů (1732 – 1914)*. Disertační práce. Jihočeská universita v Českých Budějovicích, Filosofická fakulta, Historický ústav. 371 s., vč. obrazových příloh.

Oponentský posudek

Cílem disertační práce Mgr. Václava Grubhoffera bylo, řečeno jeho vlastními slovy: „nejen vytvořit plastický obraz umírání, smrti a pohřbů v prostředí celoevropsky významné šlechtické rodiny a přiblížit podobu 'posledních věcí' člověka mezi polovinou 18. a počátkem druhého desetiletí 20. století, ale aspoň částečně proniknout k životním strategiím Schwarzenbergů ve studovaném období a sledovat proměny či stagnace jejich mentality od času baroka do počátku minulého století.“ Cíl – vzhledem k vcelku zanedbatelnému domácímu bádání v tomto směru – je jistě odůvodněný a současně ambiciózní.

Časový rozsah práce vyplynul autorovi logicky z dat úmrtí dvou významných představitelů rodu. První z nich, 1732, rok tragické smrti Adama Františka ze Schwarzenberga, položilo základ schwarzenberskému scénáři posledních věcí člověka, druhé, 1914, rok úmrtí mladého Karla V. na prahu „velké“ války, pak vládu tohoto scénáře, petrifikovaného skoro dvěma staletími, ale nenaplnitelného ve století „tmy a smrti“, ukončilo. Smrt je v práci pojata jako interdisciplinární téma, což je zřetelné nejen ve volbě literatury, ale i v přístupech k jednotlivým „komponentům“ schwarzenberských posledních nemocí, pohřebních rituálů a zádušního kultu.

První dvě kapitoly práce přinášejí přehledný nástin dosavadního stavu bádání na téma smrti, umírání a pohřbívání. Je zde zpracována charakteristika vývoje postojů ke smrti v kontextu vědeckého paradigmatu současné i starší historiografie. Autor zde prokázal mimořádně dobrou orientaci v literatuře zahraniční provenience, ať už té v českých zemích notoricky či dostatečně známé (Arnold van Gennep, Norbert Elias, Michel Foucault, Philippe Ariès, Michel Vovelle, Beatrix Bastl) či nepřeložené do češtiny ani do němčiny a tudíž skoro neznámé (Vladimir Jankélévitch, Geoffrey Gorer, François Lebrun, Pierre Chaunu, Samuel Clin Kohn aj.). Pozoruhodný je výčet prací italské provenience, zdá se, že se autor v soudobé italské historiografii orientuje mimořádně dobře.

K rekonstrukci schwarzenberské „zkušenosti se smrtí“ zvolil autor dvě cesty: v první jde o zachycení veřejného obrazu pohřebních festivit a zádušního kultu vysoké šlechty; druhá, založená na studiu pramenů osobní a ikonografické povahy a cílící na rekonstrukci soukromých postojů a pocitů šlechty k nemoci a smrti blízké osoby, umožnila nastínit vztah mezi soukromým a veřejným rozměrem umírání. Smrt v prostředí knížecího rodu Schwarzenbergů je pro V. Grubhoffera „badatelskou laboratoří“ (s. 34), v níž analyzoval materiál vytěžený z archivů schwarzenberské primo- i sekundogenitury, schwarzenberských velkostatků a bohatého korpusu dobové odborné a sekundární literatury. Opomenout nelze ani ikonografický materiál, s nímž autor zachází obratně jako s plnohodnotným pramenem; obrazová příloha tvoří integrální součást práce.

Následující (III.) kapitola je věnována dobovému učenému diskursu o smrti, problému její medikalizace, „miasmatické teorii“, mrtvému tělu a pohřbívání. Autor, který se zde opírá o zahraniční literaturu, v první řadě o dvoudílnou práci Philippa Arièse, a instrumentálně vydávané dobové tisky, sleduje problematiku v širším evropském kontextu. Jeho rozsáhlé analýzy a komparace jdou skutečně do hloubky a přinášejí řadu nových informací.

Další tři kapitoly jsou pak věnovány přímo schwarzenberské „zkušenosti se smrtí“: čtvrtá medicínským a duchovním aspektům posledních nemocí představitelů rodu, které autor chápe jako jeden z klíčových okamžiků životního cyklu šlechty (asi lidské bytosti vůbec???). Na základě dochovaných pramenů se mu daří rekonstruovat strategie, které představitelé rodu Schwarzenbergů uplatňovali vůči umírání a smrti, včetně diagnostických a terapeutických postupů a snahy chorobám čelit recepcí nových medicínských technik. Proces medikalizace smrti je na těchto konkrétních příkladech plasticky doložen. Část kapitoly je věnována rituálu „smrtné postele“ bránícímu osamělosti umírajícího a nebezpečí smrti bez zpovědi, bez svatého přijímání a posledního pomazání. Zachyceno je až úzkostlivé respektování rituálů nezbytných pro zachování klidného a důstojného odchodu ze života – „dobré smrti“ - uprostřed blízkých a věrných. Toto schwarzenberské paradigma umírání a „smrtné postele“ vzniklo už 1732 při příležitosti smrti Adama Františka a třebaže postupně ztrácelo svou barokní teatrálnost, většina jeho prvků, dokládajících snahu uchovat svědectví o smrti pro potomstvo, v rodinné tradici zůstala.

Následující kapitola je věnována schwarzenberskému pohřebnímu rituálu, jeho vývoji od raného novověku na práh 20. století. Jednotlivé rituály jsou na základě dochovaných

pramenů rekonstruovány a interpretovány; autor na nich dokládá úsilí inscenovat pohřby podle „starých časů“, se zakonzervováním všech distinktivních znaků, které oddělovaly (někdejší) vrchnost od (někdejších) poddaných.

Přechodový rituál smrti byl završen uložením do hrobu. Poslední kapitola spisu je tak věnována schwarzenberským pohřebištím, rekonstrukcím pohřebních festivit a schwarzenberskému zádušnímu kultu, jakož i proměně náboženské paměti *ad sanctos et apud ecclesiam* v laickou paměť rodiny. Zajímavá je interpretace motivů a symbolů stavby reprezentativních pohřebišť, jichž během *dlouhého* 19. století (nejen) v českých zemích přibývalo. Schwarzenbergové jim věnovali pozornost od svého zakotvení u habsburského dvora, podobně jako „hrobce srdcí“ coby místu rodové paměti. Na jihu Čech jsou tato pohřebiště od konce 18. století dokladem identifikace Schwarzenbergů s českým prostředím. Autor precizně sestavil seznam příslušníků rodu pohřbívaných zprvu v kostelíku sv. Jiljí, později, až do roku 1939, v třeboňské rodové hrobce, a jména doplnil nezbytnými údaji. Totéž platí i o nekropolích schwarzenberské sekundogenitury. Do této kapitoly zařadil V. Grubhoffer rovněž informace o dalších schwarzenberských pohřebištích, především v augustiniánském kostele ve Vídni.

Koncepčně ani metodicky nelze mít ke spisu výhrady: práce má logickou strukturu, jednotlivé kapitoly na sebe plynule navazují a rozvíjejí ústřední badatelské téma. Smrt a dění kolem ní jsou zde uchopeny jako prostředek umožňující pochopení kolektivních mentalit a jejich proměn ve sledované epoše (či spíše epochách), jako významný fenomén utváření kultury. Metodickou páteří je foucaultovský koncept medikalizace společnosti, včetně medikalizace smrti, dále koncept přechodových rituálů a míst paměti. Autor se ale neocitl, jak se to zhusta u mladých badatelů stává, ve vleku zvolených metod, a svůj spis opírá o chronologicky i předmětově mimořádně širokou, typologicky bohatou a různorodou heuristickou základnu (jen soupis archivních a vydaných pramenů tvoří osm stran, soupis literatury dalších třicet osm), která mu umožnila sledovat problém v *dlouhém trvání*. Moderní – možno říci módní – metody v kombinaci s tradičním historickým řemeslem daly vzniknout originální, objevené, přiměřeně objemné disertační práci. Významnou přidanou hodnotou spisu je rovněž jeho interpretační stránka.

V textu lze objevit drobné prohřešky marginálního charakteru. Domnívám se, že myšlenky Johanna Petera Franka (s. 41an.) by si zasloužily být citovány v jazyce, v kterém Frank

původně své dílo *System einer vollständigen medicinischen Polizey* (I. – IV., Mannheim 1779 – 1788) napsal a vydal. V této souvislosti se naskýtá otázka, zda se uvedený spis nacházel ve schwarzenberské knihovně? A co další tituly týkající se nemocí, smrti, pohřbívání, stavby hrobek aj.? Pokud se pražského pohřebnictví týče (s. 80an.), možná ještě významnějším „pohřebním reformátorem“ než Hynek Pelc byl pražský fyzik Jindřich Záhoř (1845-1927). Nařízení o císařském řezu na zesnulých těhotných ženách vyslovil už v antickém Římě Numa Pompilius (asi 716 př. n. l.- 671 př. n. l.), skutečně doloženým prvním císařským řezem na živé ženě byla operace z 22. dubna 1610 uskutečněná wirtemberským chirurgem Jeremiasem Trauttmannem na Uršule Opitzové, manželce místního bednáře. Alexander Flemming poprvé popsal látku, *penicilin* (s. 123), která brání množení mikroorganismů, sice v roce 1928, ale k jejímu praktickému využití došlo až v roce 1941, poté, kdy bylo prokázáno, že člověku neškodí. Tato malá faktografická nedorozumění jsou ale skutečně vzácná, stejně jako drobné překlepy.

Celkově působí práce mimořádně kvalitním dojmem a o jejím přínosu moderním kulturním dějinám nelze ani v nejmenším pochybovat. Stejně jako o tom, že Mgr. Václav Grubhoffer prokázal, že mu vědecký titul Ph. D. právem náleží. Cíl, vytyčený v úvodu práce, byl bezezbytku splněn. Práci proto ráda doporučuji k obhajobě.

V Hradci Králové, 26. dubna 2013

prof.,PhDr. Milena Lenderová, CSc.